

Undervisningsministeriet som arbejdsplads

– i historisk strejflys

Af Verner Hammer

Udviklingen – eller mere neutralt – forandringerne foregår med rivende hast på alle samfundslivets områder. Undervisningsministeriet, og hvad det står for, er da heller ikke gået fri. Det vil derfor næppe være uden interesse i en skolehistorisk årbog at dvæle en stund ved det, der var engang, nemlig:

Verner Hammer.

Begyndelsen med oprettelsen af et kultusministerium, ministeriets opgaver og dets lokale- og personaleforhold, ministeriets senere udvikling og delingen i et kirkeministerium og et undervisningsministerium. En omtale af visse træk specielt for Undervisningsministeriet, ministeriets rolle som livgiver for andre ministerier, den måde det tidligere fungerede på og årsagerne til, at det nu er så anderledes på mange områder, uden at jeg, som tidligere embedsmand i ministeriet, dog kommer ind på de seneste år.

Undervisningsministeriet (UM) eller som det hed ved oprettelsen: Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet (Kultusministeriet, KM) stammer fra ministerialsystemets indførelse i Danmark i 1848.

Ministeriet har ikke haft det samme indhold gennem tiderne og har heller ikke haft det samme domicil.

Af de knap 140 år, der er forløbet, siden ministeriet blev oprettet, har jeg gjort de 43 år med – fra 1939 til 1982 – og jeg har da også fulgt med i, hvad der er sket af større ting i ministeriet efter min afgang. For de første 91 års vedkommende har jeg – hvad ikke kan undre – måttet bygge på andres oplysninger.

Mit kildemateriale er samlet sammen forskellige steder fra. Jeg kan specielt nævne arkivar Niels Petersens bog »Kultusministeriet. Organisation og arkiv«. Bogen udkom i 1984 og vedrører tiden fra ministeriets oprettelse og til Kultusministeriet blev til to ministerier, et kirkeministerium og et undervisningsministerium. En anden vigtig kilde har været *departementschef A. Barfods ikke offentliggjorte erindringer*.

Billedmaterialet er tilvejebragt af *kontorchef i UM Ida Dybdal* og *inspektør i ministeriet Henning Sonne*. Ida Dybdal har tillige udarbejdet kommentarerne til billederne og bistået med oplysninger til artiklen.

Emnet er svært at begrænse. Jeg må derfor koncentrere mig om nogle hovedtræk med enkelte detaljer af mere personlig karakter.

Efter min mening har de *mest skelsættende begivenheder i KMs – og senere UMs – nyere historie* været:

1. Ministeriet flytter til Staldmestergaarden ved Frederiksholms Kanal i september 1910.
2. Ministeriet bliver i 1916 delt i et kirkeministerium og et undervisningsministerium.
3. Opdragelsesanstalterne, børneforsorgen og særfor sorgen overføres i 1924 fra UM til det nyoprettede socialministerium.

Slotsholmsgade 10.

4. En række områder flyttes i 1961 fra UM til det nyoprettede ministerium for kulturelle anliggender. Det gjaldt således biblioteker, arkiver, museer, musikkonservatorierne, Kunstakademiet, Det Kgl. Teater, Danmarks Radio og ophavsretsområdet. Til gengæld fik UM bl.a. erhvervsuddannelserne fra Arbejdsministeriet og Handelsministeriet og senere Landbohøjskolen fra Landbrugsministeriet.
5. Den næste store ændring sker i 1963 med oprettelsen af direktorater – i ministeriet og derfor med en anden status end de direktorater, man hidtil havde kendt inden for andre områder. Denne strukturændring måtte gøres til genstand for en selvstændig behandling, hvis man skulle gøre rede for forudsætningerne for og formålet med ordningen, gennemførelsen, virkningerne og senere ændringer. Det ville føre for vidt her.

Det er naturligvis en meget grov opdeling. Der er sket meget andet, også af strukturel karakter før, mellem og efter disse hovedbegivenheder. Men

det kan være hensigtsmæssigt at have denne opdeling som baggrund, selv om jeg finder det praktisk at springe lidt i kronologien alt efter emnets karakter.

Begyndelsen må naturligvis være *Kultusministeriets oprettelse i 1848*. Den skete i forbindelse med martsministeriets dannelse med Adam Wilhelm Moltke som premierminister i den konservativ-liberale samlingsregering. Han var tillige finansminister. Derudover var der kun 5 fagministre: Udenrigsminister (Knuth), justitsminister (Bardenfleth), handelsminister (Bluhme), kultusminister (Monrad) og krigsminister (Tscherning). Hertil kom 1 minister for hertugdømmerne (Scheel-Plessen) samt 2 ministre uden portefølje (Hvidt og Lehmann). Den omstændighed, at KM var med blandt disse få første ministerier, vidner om en påskønnelsesværdig realitetssans, men er ikke overraskende, når man tager sagsområdernes betydning i betragtning. KM har da også senere dannet grundlag for ikke mindre end 4 selvstændige ministerier, nemlig foruden UM og Kirkeministeriet tillige Socialministeriet og Kulturministeriet. – Allerede ved regeringsomdannelsen i slutningen af 1848 blev der dog også oprettet et indenrigsministerium. De øvrige ministerier hører en senere tid til.

Der var som sagt få fagministerier, og det var ingenlunde oplagt, hvilke områder der skulle høre under KM. Den første kultusminister – D. G. Monrad – var interesseret i at få flest mulig områder ind under sit ministerium. Niels Petersen siger om J. N. Madvig, der ved regeringsomdannelsen senere på året afløste Monrad som kultusminister, at hans (Madvigs) opfattelse af KMs virkekreds var mindre ambitiøs. Nogle af de områder, der var diskussion om, var Det Kgl. Teater, Det Kgl. Kunstmuseum, Den Kgl. Malerisamling på Christiansborg, Den historiske Portrætsamling på Frederiksborg Slot, Den Kgl. Kobberstiksamling og Kunstakademiet. Premierminister Moltke delte ikke den opfattelse, at disse områder skulle høre under kultusministeren, og har i marginen til en betænkning herom noteret: »en Cultusminister er ej forpligtet til at forstaae sig paa Konst«.

Jeg har også noteret mig en lille pudsighed i forbindelse med KMs oprettelse: 2 af de hidtidige 4 medlemmer af universitetsdirektionen blev afskediget med en – som det hedder – »til Finantsernes Tilstand svarende Pension«. Som pensionist glæder jeg mig over, at noget tilsvarende ikke kan ske i dag – i hvert fald ikke uden videre.

KM var i hele perioden – 1848-1916 – delt op i 3 kontorer:

1. kontor for kirkevæsenet,
2. kontor for det almindelige skolevæsen (folkeskolen, seminarier, højskoler m.v.)
3. kontor for den højere undervisning (Universitetet, læreanstalter, gymnasieskoler, Det Kgl. Teater, Kunstakademiet, biblioteker, arkiver, museer m.v.). Under dette kontor hørte også en omfattende administration af jordegods.

Nogle af disse sagsområder kom dog først til efter 1848. Blandt de sagsområder, der – navnlig i 1870erne og 1880erne – i øvrigt kom til, kan nævnes: Frederiks Hospital (det nuværende Rigshospital, der pr. 1. januar 1984 er gået over til Indenrigsministeriet), åndssvageanstalterne, døvstummeinstitutterne i Nyborg og Fredericia, Vajsenhuset, provinsarkivvæsenet, uddannelsen af tandlæger og farmaceuter, de forskellige private skoleformer samt ophavsretsreglerne.

Det er naturligt at stille spørgsmålene: *Hvor mange var der dengang ansat i KM, hvor havde det til huse, og hvordan er det i dag?*

Fra 2. kontor ca. 1910.

Kultusminister M. C. B. Nielsen ved skrivebordet i 1910.

Først domicilspørgsmålet.

KM fik straks fra dets oprettelse lokaler i den Lerche'ske Gaard, nu Slotsholmsgade nr. 10, og blev boende der indtil september 1910. Da kunne ministeriet efter mange års nødråb om mere plads endelig flytte ind i Staldmestergaarden, Frederiksholms Kanal nr. 21, og indrette sig dér i lokalerne i stuen og på 1. sal langs Kanalen.

Som udtryk for den lokalemæssige situation midt i forrige århundrede kan jeg citere en lille passus fra Niels Petersens bog:

»... Han (Monrad) lod departementschef [C.M.] Weis udarbejde en betænkning om lokaleforholdene, der giver et af de sjældne indblik i kontorforholdene på den tid. Weis skriver, at kontorerne for kirkesager og for den lavere undervisning hidtil »har levet i en nedslaaende Indskrænkethed«. Han fortsætter:

»Jeg tør forudsætte som erkjendt, at det er gavnligt for Forretningerne, navnlig i Expeditionscontoirer, at Contoirchefen har sit eget Værelse. Jeg skal i den Anledning bemærke, at han paa Contoiret ellers ikkun vil kunne behandle courante Sager, som Vanen kan lære ham at læse og bedømme uden at lade sig forstyrre af, at der confereres Reenskrift ved Siden af ham eller at der gives Besked til Folk fra Byen eller paa anden Maade idelig

De syv undervisningsministre ved Danmarks Lærerforenings 100 års jubilæum i 1974.

finder Afbrydelse eller lydelig Tale Sted, hvorimod han maa medtage alle større og vigtigere Sager til sit Hjem.«

De ministeriebilleder, der er gengivet i artiklen, er taget i årene 1909-10, mens KM endnu havde sine kontorer i *Slotsholmsgade 10*. De hænger i øvrigt i forstørrelse i UM, i Frederiksholm Kanal 25. Fotografierne er taget under det første ministerium Zahle (28/10 1909-5/7 1910). Kultusminister var provst M. C. B. Nielsen (1847-1930), der ses på det ene af fotografierne sammen med et af ministeriets bude. M. C. B. Nielsen blev senere præst ved Det Harboe'ske Enkefruekloster i Stormgade. Som kultusminister ophævede han »mundkurvecirkulæret«, der forbød lærerne at udtale sig politisk.

Der er tillige i UM ophængt fotografier af KMs og UMs ministre siden 1848 og af ministeriets departementschefer i samme tidsrum.

Det vil nok være af interesse her at tage et ret så usædvanligt billede med fra Danmarks Lærerforenings 100 års jubilæum den 4. maj 1974,

hvor det lykkedes foruden den daværende undervisningsminister (Tove Nielsen) at få 6 tidligere undervisningsministre med.

Flytningen til Staldmestergaarden var en virkelig lokalemæssig forbedring. Staldmestergaarden på hjørnet af Frederiksholms Kanal og Tøjhusgade er opført i årene 1703-06 og havde i henved 200 år rummet tjenesteboliger for staldetatens personale. Nu var bygningen blevet frigjort til brug for centraladministrationen og over flere år bygget om til dette formål. Departementschef Barfod skriver i sine erindringer bl.a., at det var lysere og rummeligere lokaler på et af de smukkeste steder i København med udsigt til den gamle Hestgardekaserne og Materialgaarden på den anden side af Kanalen.

Jeg kan dog ikke nære mig for at nævne nogle specielle lokaleforhold, der herskede, da jeg kom ind i UM i 1939. Dengang havde 5 sekretærer i 1. departement – eller rettere sekretærvikarer – deres kontorer i »Stalden«, som den kaldtes, en lille lav tværbygning, som stadig ligger i gården til nr. 21. Én af de 5 havde et minimalt enekontor, hvor der ikke kunne klemmes mere end ét skrivebord ind – så det var heldigt for ham. Men han var også den ældste i anciennitet af os 5. Selv sad jeg selv fjerde i et lidt større værelse ved siden af. Ved en speciel puslespilagtig placering af skrivebordene kunne der netop være 4 af slagsen, men vi måtte rejse os op for hinanden, når vi skulle ind og ud, og vi var lige ved at støde mod loftet, når vi rejste os op. Uanset hvor lyst det var udenfor, måtte vi konstant have elektrisk lys ved de 2 af skrivebordene. Det var utvivlsomt brandulovligt, men vi drømte ikke om at lave vrøvl. Sådan var lokaleforholdene nu engang, og vi kunne da selv se, at der ikke dengang var andre muligheder.

Jeg må hellere straks røbe, at UM allerede i 1941 kunne opgive »Stalden« som kontorer. Vi fik i forlængelse af vort domæne på 1. sal nogle lokaler i bygningen ned langs Tøjhusgade, efterhånden helt ned til Tøjhuset, og tilsvarende lokaler i stueetagen, her dog i konkurrence med Kirkeministeriet.

Om UMs lokaler i øvrigt blot følgende: Departementet disponerer nu over yderligere en række lokaler i Frederiksholms Kanal 25, de 2 af de 6 direktorater har til huse i Frederiksholms Kanal 26 i den gamle Hestgardekaserne, og de øvrige bor på andre adresser i byen.

Dernæst til *spørgsmålet om personalet*, hvor mange vi var og er.

I 1850erne og 60erne synes personalet at have været på 26-27. Da

KM i september 1910 flyttede til Staldmestergaarden, var det på i alt 38. Som nævnt havde KM da også dengang stort set kun lokaler i nr. 21 ud mod Frederiksholms Kanal – stuen og 1. sal.

Det siges i Niels Petersens bog, at der trods den stigende sagsmængde vedblivende kun var 3 kontorer i KM fordelt på 2 departementer. Der blev imidlertid oprettet en 3. departementschefstilling de facto i 1909 og definitivt fra 1912. Jeg kan ikke modstå fristelsen til at nævne, at den 3. departementschefstilling blev oprettet – sådan ser det i hvert fald ud – fordi departementschefen (A. F. Asmussen) for de 2 skolekontorer på grund af sygdom trængte til enten at fritages for sin gerning eller i hvert tilfælde til en meget væsentlig indskrænkning i sin embedsførelse. – Så let går det ikke i dag at få normeret nye stillinger eller for den sags skyld heller ikke i de forudgående år, som jeg har haft personligt kendskab til.

Da delingen af KM fandt sted i 1916, bibeholdt UM sine 2 departementschefstillinger, og de 2 stillinger blev opretholdt indtil departementschef Agnete Vøhtz's afgang i 1965, hvor Eiler Mogensen blev enedepartementschef. Da var UM unægtelig større end nogensinde – til gengæld fik vi 3 afdelingschefer i departementet.

Jeg har i løbet af mine i alt 43 år i ministeriet virket under 14 forskellige undervisningsministre. 3 af dem har været ministre i 2 perioder. Antallet af departementschefer i min tid har ikke været slet så stort; men den omstændighed, at der indtil 1965 virkede 2 departementschefer samtidig, har dog bevirket, at jeg har oplevet 7 departementschefer.

A. Barfod var departementschef i 1. departement – skoledepartementet – da jeg kom ind i UM. Barfod kom som 19-årig stud. jur. ind i Shaw's højesteretssagførerfirma i 1897.*) Han fortsatte dér, efter at han var blevet færdig som jurist, og også efter at han i 1906 var blevet ansat i KM. Han trådte først fra, da han i 1919 var blevet sekretær for Den store Skolekommission, der blev nedsat ved lov det år.

Jeg har personlig i høj grad værdsat, at *tonen i UM* har været så kammeratlig og uformel. At alle nu er dus, er der intet mærkeligt i, men på Barfods tid var det ret så sjældent. Han omtaler i sine erindringer som noget enestående, at en bestemt kollega stod ham meget nær, og at det

*) I højesteretssagfører Bernt Hjejles bog – Shawlaw – i anledning af sagførerfirmaets 100-års jubilæum i 1978 gives der bl.a. en meget rammende karakteristik af Barfod og i øvrigt også af Th. Thomsen, den senere departementschef i Kirkeministeriet.

Fra 3. kontor i 1910. Den unge A. Barfod i forgrunden ved skrivebordet (l.v.).

ligefrem endte med, at de blev dus. Man har dog næppe holdt mere på formerne i UM end i andre ministerier. Det lå i tiden.

Barfod skriver således også om, da han blev tilsagt til en samtale i KM med henblik på ansættelse. Det var en lørdag kl. 1, nærmere bestemt den 16. juni 1906. (Week-end begrebet hører en langt senere tid til). Han mødte da frem i jaket og høj hat.

Som ansat i 3. kontor fik han friplads i Det Kgl. Teater. Han fortæller, at da han ikke havde nogen smoking, gik han i teatret i kjole og sort slips. Der var stil over det dengang.

På kontoret – det var dengang i Slotsholmsgade 10 – sad der 4 assistenter (d.v.s. jurister) og 2 skrivere sammen, og i kakkellovnen blev der fyret op med akademibrændet fra Sorø. Telefonen hang på gangen, og da alt blev skrevet i hånden, var der ingen klapren af skrivemaskiner. Da man senere fik skrivemaskiner, anså man det egentlig ikke for passende at anvende dem i vigtigere sager. Alle forestillinger til kongen skulle således

skrives i hånden. Der blev af en afskediget ritmester ført en håndskrevet kopibog, hvori alle koncepter blev indført – af originalerne fandtes ingen genparter.

Den måde, sagerne har været ekspederet på – *sagsbehandlingen* – har været forskellig gennem tiderne. I mine første 20-25 år i UM – og sikkert i mange år forinden – startede sagerne normalt nedefra hos en sekretær, der forelagde dem for det næste led, nemlig vedkommende fuldmægtig. Sagerne blev af sekretæren forelagt med en indstilling og eventuelt tillige med et udkast, koncept, til svarskrivelse. Fuldmægtigen traf så i mange tilfælde afgørelsen.*)

Ofte gik en sag imidlertid videre til kontorchefen, der i mere principielle tilfælde forelagde den for departementschefen. Det beroede i øvrigt på et skøn hos fuldmægtigen og kontorchefen, hvilke sager der skulle gå videre til henholdsvis kontorchef og departementschef. Jeg kan imidlertid ikke huske, at dette skøn har været udøvet så forkert, at det har givet anledning til alvorlig kritik.

I disse ofte problematiske sager lavede sekretæren – så kortfattet, klart og systematisk som muligt – en skriftlig sagsfremstilling med angivelse af sagens fakta og de synspunkter, der var gjort gældende af den person, institution eller myndighed, som havde rettet henvendelse til ministeriet. I sagsfremstillingen indgik også synspunkter fra forskellige myndigheder m.fl., der måtte have udtalt sig i sagen, og sekretæren skulle sikre sig, at alle relevante havde haft lejlighed til at ytre sig.

Derefter afgav sekretæren sin egen begrundede indstilling. Indstillingen hvilede på sagsfremstillingen, loven og andre retsregler, eventuelt suppleret med en redegørelse for lovens motiver, tidligere praksis m.m.

De efterfølgende led i hierarkiet havde derefter mulighed for at supplere indstillingen og eventuelt gå ind for en anden løsning end den, det/de første led var nået til.

Hvis der var politiske aspekter i sagen, ville departementschefen orientere ministeren om sagen, eller kunne bestemme, resolve, at sagen skulle forelægges til afgørelse hos ministeren ved et *ministerreferat*, d.v.s. mundtlig forelæggelse for ministeren – normalt af flere sager samtidig. Denne særlige form for ministerreferater var vist nok noget specielt for UM.

*) Dengang kunne man først avancere til fuldmægtig, når der var en fuldmægtigstilling ledig, og det kunne godt i uheldigste tilfælde være op til 14-15 år. Nu får man automatisk titel af fuldmægtig efter 2 års forløb, men uden at skifte placering i sagsbehandlingen.

Med departementschefen i spidsen mødte vedkommende kontorchef og den eller de fuldmægtige, sagerne vedrørte, frem hos ministeren til en fælles drøftelse af de sager, som departementschefen havde resolveret skulle forelægges for ministeren.

De blev forelagt af kontorchefen eller den fuldmægtig, der havde behandlet sagen. Departementets indstilling var resultatet af, hvad de, der havde haft med sagen at gøre, kunne anføre til forsvar for deres meninger. Det er jo nok, skriver Barfod, i almindelighed den anskuelse, departementschefen har givet udtryk for, som forelægges ministeren, men der er fri mulighed for den, der har haft en anden opfattelse under sagens behandling, til at komme frem med den.

Som et eksempel på, hvor afbalanceret sagerne blev forelagt, kan jeg nævne en sag, der blev forelagt for Hartvig Frisch af en af mine kolleger. Han fremførte så overbevisende argumenter for en bestemt måde at løse sagen på, at ministeren afbrød ham og sagde: Ja, lad os gøre sådan. – Jamen, udbrød min kollega helt ulykkeligt, det er det modsatte resultat, departementet er nået frem til. Jeg er blot ikke nået til argumentationen for denne løsning endnu.

Hvis vi var så uheldige ved ministerreferaterne hos K. B. Andersen tillige at begrunde vores indstilling med, at sådan havde vi altid gjort, fik vi omgående at vide, at så var det nok på tide at lave det om.

I de senere år bliver de sager, der forelægges for ministeren – bl.a. som følge af direktoratsordningen – forelagt på en anden måde. Det beror i øvrigt helt på den pågældende minister.

Selve sagsbehandlingen i nutiden kan der heller ikke siges noget generelt gældende om. Dette skyldes først og fremmest opgavernes forskellighed i departement og direktorater, mellem direktoraterne indbyrdes og forsåvidt også mellem departementets 3 afdelinger. Personalet er også som følge af opgavernes karakter sammensat på en anden – og betydelig mere differentieret – måde end tidligere.

I 1924 fik vi det første socialdemokratiske ministerium og Danmark sin *første kvindelige minister*, nemlig Nina Bang som undervisningsminister. UM har siden haft 3 kvindelige ministre: Ritt Bjerregaard, Tove Nielsen og Dorte Bennedsen.

Jeg kan passende benytte denne indgang til at omtale, i hvilket omfang *ligestillingsprincippet* i øvrigt er tilgodeset i UM.

I 1903 blev den første kvinde ansat i KM, nemlig Thyra Fanøe som

Fra 1. kontor 1910. Thyra Fanøe bag sin skrivemaskine ved vinduet.

skriver i ministeriet. Thyra Fanøe ses på fotografiet fra kirkekontoret. Det har nok været noget af en revolution i ministeriet. Der blev da også ansat 4 mandlige skrivere, før ministeriet i 1910, samtidig med indflytningen i Staldmestergaarden, gentog vovestykket og ansatte Gerda Hansen som skriver. Hun fik imidlertid hurtigt flere kvindelige kolleger.

I UMs departement og direktorater er der nu ansat ca. 1000 personer, heraf mange på deltid. Fordelingen på køn er stort set ligelig, nemlig i januar kvartal 1986: 479 mænd og 522 kvinder.

UM fik Danmarks første kvindelige departementschef, Agnete Vøhtz, i 1953, samme år som tronfølgerreglerne blev ændret – uden årsagssammenhæng hermed.

UMs øverste ledelse består – i januar 1987 – af en kvindelig departementschef samt af en kommitteret, 3 afdelingschefer og 6 direktører, der alle er mænd. Kontorchefgruppen, der typisk er advancementsområde for de allerede ansatte fuldmægtige, er på 24 personer, hvoraf 9 er kvinder.

I sekretær/fuldmægtig-gruppen er der stort set lige mange mænd og kvinder. 12 ledige stillinger som sekretær/fuldmægtig blev i sommeren

1986 efter opslag besat med 5 kvinder og 7 mænd. I perioden fra 1. marts 1982 til 1. marts 1986 blev der ansat i alt 33 sekretær/fuldmægtige, hvoraf de 18 var kvinder. Supplerende kan det oplyses, at i de seneste ca. 3 år er 5 ud af 9 nye kontorchefer kvinder.

I gruppen af kontorassistenter, assistenter og overassistenter er 94 % kvinder, mens betjentgruppen har ca. 90 % mænd.

Sammenfattende tror jeg, at man kan sige, at der hverken ved ansættelser eller forfremmelser i UM tages hensyn til ansøgerens køn, men at det alene er saglige kvalifikationer, der lægges vægt på.

Departementschef Barfod – for at vende tilbage til ham – har i sine erindringer givet udtryk for nogle *principper for administrationen af mere generel karakter*.

Et af dem er lighed i administrationen – man skal se reglen i en enkeltafgørelse. Ministeriet er således bundet af tidligere afgørelser, når tilsvarende tilfælde senere dukker op. Barfod går endda så vidt, at han siger, at ligelige afgørelser af ensartede spørgsmål er det vigtigste for en administrativ embedsmand – vigtigere end den i det enkelte tilfælde retfærdigste løsning.

»Livet over Loven« er derfor efter hans mening en farlig tese. Det var imidlertid departementschef Fr. Graaes motto. Han havde en helt anden grundholdning, og man kan derfor godt forstå, at samarbejdet mellem de 2 departementschefer ikke altid foregik gnidningsløst. Begge var personligheder, som man kunne være fuldt ud tryk ved under departementschefestyret i den sidste del af 2. verdenskrig.

Ved retsopgøret efter krigen var et af de vigtigste spørgsmål for UM den fremtidige ordning af styrelses- og undervisningsforhold for *skolevæsenet i de sønderjyske landsdele*.

Departementschef Barfod blev formand for den kommission, der den 17. juli 1945 blev nedsat om disse spørgsmål, herunder særlig om adgang for det tyske mindretal til at oprette skoler med tysksproget undervisning for mindretallet samt i det hele om tysksproget undervisning i det øvrige land.

Det lå i sagens natur, at der skulle arbejdes hurtigt, men det var alligevel en bedrift at kunne afgive en endelig betænkning i marts 1946, når man tager emnets karakter og kommissionens størrelse (21 medlemmer) i betragtning. Kommissionen delte sig i flertal og mindretal, og betænkningen omfattede flere forskellige lovforslag med tekst og bemærkninger.

Staldmestergaarden, Frederiksholms Kanal nr. 21.

Barfod indkaldte da også medlemmerne til mødeserier med 5-7 møder inden for samme uge mellem tirsdag og fredag, og han havde relevante oplæg til de enkelte møder. Der var ingen tomgang. – Jeg taler af erfaring. For som sekretær for udvalget – et i øvrigt virkelig interessant hverv – fik jeg også min del af fornøjelsen, bl.a. med straks om aftenen efter møderne at skrive mødereferater.

Man kan naturligvis stille det spørgsmål, om det er *anderledes at være embedsmand i UM i dag end for 30-40 år siden*. Det må jeg afgjort besvare med et ja. Men det kan ikke undre, da vores tilværelse nu er så meget anderledes på en række områder. Men specielt for UM – og for andre ministerier – gælder det, at en række ydre omstændigheder klart har ændret arbejdets karakter.

Jeg kan således nævne grundlovsændringen i 1953, hvor blandt andre ændringer landstinget blev afskaffet. Til gengæld havde vi dengang kun

4-5 partier i rigsdagen. Lovene var også mere holdbare dengang. Proceduren med 3 behandlinger i hvert af tingene var utvivlsomt medvirkende hertil. Vi fik også en ombudsmandsinstitution, og vi fik senere indført stående folketingsudvalg, der i hvert fald for Uddannelsesudvalgets vedkommende består af politikere, der næsten alle er fagfolk (pædagoger). Om det nu er hensigtsmæssigt kan diskuteres. Det kan føre til sammenblanding af lovgivning og administration. »Fagfolk« er i øvrigt et vidt begreb, når der er tale om uddannelsesprincipper, der kan gribe dybt ind på områder af betydning for samfunds- og familielivet.

Onsdagsspørgsmålene, der blev indført i 1947 efter engelsk forbillede, er utvivlsomt et gode, når de bliver anvendt efter formålet; men det kan man godt engang imellem nære tvivl om er tilfældet.

Pressionsgrupperne, såsom organisationer og foreninger (kommunale og faglige), nu også foreninger af studerende og elever, er blevet mere magtfulde.

UM har altid haft *mange udvalg* – både ad hoc og permanente – hvor nærkontakt blev etableret med ministeriets »kunder«, hvis jeg må bruge dette lidt forretningsmæssige udtryk. Udviklingen med nedsættelse af udvalg har i de seneste ca. 20-30 år været stærkt accellererende.

Jeg mindes et tilfælde fra 1943, hvor den kontakt, man ønskede fra statens side, ikke var helt velset. Det drejede sig om Pensions- og Understøttelseskassen for Højskoler og Landbrugsskoler. Staten forhøjede tilskuddet til kassen, til gengæld skulle ministeriet have en repræsentant i bestyrelsen. Det ønskede man ikke fra kassens side, men Barfod stod fast. Repræsentanten blev den dengang unge sekretær Verner Hammer. Jeg husker den – skal vi sige – ikke overvældende varme, hvormed jeg blev modtaget i det første bestyrelsesmøde. Formanden var kaptajn Frode Hasseriis, dansklærer ved Askov Højskole, og næstformanden var Hans Lund, Rødding Højskole. Man nævnte med et skævt smil, at det var kuty-me, at det yngste bestyrelsesmedlem førte protokollen. Det gik der ikke nogen splinter af mig ved at gå ind på, og det gjorde jeg så, selv om det egentlig ikke havde været deres mening.

Men vi fandt hurtigt hinanden, og jeg befandt mig vældig godt i denne kreds. Følgende episode taler sit tydelige sprog om, at vi var på god tale-fod: Jeg kom ud for et absolut mindre, men ubehageligt uheld. Under kaffedrikningen fik jeg væltet en kop skoldende hed kaffe ned over mine nye, lysegrå sommerbukser – og mine ben, der var inden i. Jeg for op

– og så lød replikken fra et af medlemmerne: Aldrig har jeg set ministeriet reagere så hurtigt ... Jeg må med skam erkende, at min reaktionstid var en bagatel længere end de andres, før jeg fuldt ud kunne goutere det morsomme i bemærkningen.

Hasseriis kunne i øvrigt ikke lide, at man forkortede skoleformerne til høj- og landbrugsskoler og sammenlignede det med et tilfælde, hvor en elev på Askov i en dansk stil om danske forfattere talte om Hol- og Heiberg. Det har jeg ikke kunnet lade være med at tænke på, hver gang jeg alligevel har forkortet til høj- og landbrugsskoler.

Jeg kunne godt fremdrage andre episoder – af mere eller mindre munter karakter – som jeg har oplevet gennem årene. Men skal jeg binde en sløjfe til sidst, må den gå på *mulige forskelle i arbejdssituationen mellem før og nu*, d.v.s. mellem mine første ca. 25 år i UM og de sidste små 20 år, indtil jeg trak mig tilbage i 1982.

Noget meget væsentligt for mine kolleger og mig i første del af denne periode, hvor UM endnu ikke havde fået vokseværk, var det indbyrdes fællesskab og følelsen af personligt ansvar for UM's virke, for dets ansigt udadtil.

Den følelse er selvfølgelig ikke forsvundet. Men den havde en ganske særlig grobund – *en mere personlig karakter* – når man tidligere fulgte en institution eller en skoleform i alle relationer (det undervisningsmæssige indhold, lønninger, budget, byggeri m.v.) i modsætning til senere, hvor man tværgående behandler disse områder efter deres saglige indhold. Denne sidste form er dog nok nødvendig i den mere komplicerede nutid, og det må da også erkendes, at det tidligere kunne føre til uheldige situationer, når afgørelserne på tværs – mellem de forskellige skoleformer – ikke var afstemt indbyrdes. – Jeg kan imidlertid godt forestille mig, at mindre institutioner under UM ikke altid finder det lige hensigtsmæssigt, når de for at få taget stilling til opståede spørgsmål, der inden for institutionen kan have nær sammenhæng med hinanden, skal henvende sig til flere direktorater eller kontorer i direktoraterne og til departementsafdelinger.

Tempoet er nok også mere hæsblæsende nu end tidligere. De mange frister, der i nutiden er fastsat for en række sager og besvarelser, kan dog utilsigtet føre til, at behandlingen af ikke fristbelagte spørgsmål kan trække noget længere ud end ønskværdigt. Det vil altid kunne ske. Arbejdsopgaverne er jo ikke en konstant størrelse, og personalet kan selvfølgelig ikke være normeret til de travleste perioder – mange i UM vil nok

sige, at det konstant er de travleste perioder.

Tidligere måtte der også være fart på for at nå opgaverne, men vi kunne normalt nå at få sjælen med. Som eksempel på departementschef Barfods opfattelse af en rimelig tid til sagsekspedition husker jeg, at han engang hen på eftermiddagen kom med en omfattende og indviklet sag og trøstede den pågældende medarbejder med, at sagen ikke hastede, blot han fik forelagt den næste formiddag.

Lad dette være slutreplikken i de strejflys, jeg har forsøgt at kaste ind over Undervisningsministeriet som arbejdsplads, hvor jeg aldrig har haft grund til at klage over, at arbejdsbyrden var for lille, eller at mit job var kedeligt.